

Milan POKORNÝ

Literární slovacika v produkci a vysílání Českého rozhlasu

Jedním z legitimních úkolů literární historie je zodpovězení otázky, v jakém vztahu jsou jevy společenské povahy se světem literárních textů. Nejde pochopitelně o „odraz“, tedy o konstrukci převodových pák světa materiálního do světa idejí. Jde daleko spíše o postižení jedné z mnoha funkcí literárního života, již je schopnost anticipovat či zpětně reflektovat děje a procesy často působící skrytě, pod povrchem vyjevujícím jiné stránky onoho procesu. Z tohoto hlediska je možno nahlížet i na soubor informací týkajících se produkce a uvádění literárních děl slovenských autorů (ať už v českém překladu, či ve slovenském originále) ve vysílání Českého rozhlasu. Jejich analýza může pomoci diagnostikovat „spodní proudy“, nezřídka vyjevující podstatné souvislosti širšího dosahu.

V daném případě lze považovat za vstupní hypotézu tvrzení o stálém vzdalování české a slovenské kultury ze vztahu mimořádné, jedinečné blízkosti na úroveň běžného sousedského vztahu, obdoby například vztahu česko-polského nebo slovensko-polského.¹ Jak této tezi, obecně přijímané v publicistických textech a časté i v odborných studiích, odpovídá sledovaný materiál?

Obecná formulace názvu příspěvku odráží předběžný charakter předkládaných poznámek, jež mají charakter komentáře materiálu, který nebyl dosud soustavně

¹ „Přes pokračování jistých kulturních tradic (divadelní představení, výstavy) slovenský jazyk a vztah k slovenské kultuře mizí. Je to mimo jiné proto, že slovenština v podstatě vymizela z nejrozšířenějších masmédií (rozhlasu, televize, tisku)...“ Kamil Kopecký: Slovensko-české kontakty v historickém kontextu. In: Slovenský jazyk na české škole. Praha, Slovensko-český klub 2005, s. 11.

sebrán, utříděn a popsán. Sběr materiálu mohl být proveden díky laskavosti vedoucího literárně-dramatického redakce Českého rozhlasu 3 – Vltava Martina Veliška a pracovníků příslušných oddělení Českého rozhlasu a také díky internetovým databázím.² Vzhledem k tomu, že databáze rozhlasových redakcí slouží rozhlasovým tvůrcům jako pracovní podklady, a ani internetové přehledy nejsou úplně, bude zpracováván soupis postupně obohacován dalšími tituly, které z různých důvodů nebyly součástí studovaných podkladů.

1. Obecné poznámky k povaze slovacik zařazovaných do vysílání Českého rozhlasu

1.1. Sledovanost

Program stanice Český rozhlas 3 – Vltava v současné době sleduje alespoň jednou týdně 190 000 posluchačů a denně 74 000 posluchačů, přičemž průměrná doba poslechu je 128 minut.³ Literární slovacika vysílaná vesměs právě touto stanicí Českého rozhlasu tedy vykazují sledovanost na škále mezi oběma uvedenými údaji, to znamená, že vesměs zasáhnou více recipientů než literární díla šířená tiskem.

V úvahu je třeba vzít i četnost repríz jednotlivých pořadů. Například povídka Vincenta Šikuly *Vinohrady, vinohrady... v překladu* Emila Charouse byla od svého premiérového uvedení v roce 1992 reprízována pětkrát (v letech 1998, 2000, 2004, 2006, 2008). Báseň Milana Rúfuse *Svět s maminkou* v překladu Jiřího Žáčka, původně připravená v roce 1988 pro cyklus Polední verše, byla reprízována v letech 1989, 1992, 1996, 2002, 2005. Pásmo veršů Ivana Kraska *Nox et solitudo* v překladu Ludvíka Kundery bylo vysíláno v letech 1996, 1998, 2001, 2005.

1.2. Jazyk

Texty slovenských prozaiků, básníků, dramatiků a esejistů jsou do vysílání Českého rozhlasu zařazovány buď v českých překladech, anebo v původním znění. V tom případě jde buď o pořady přebírané z produkce Slovenského rozhlasu, anebo pořad vyrobí některé ze studií Českého rozhlasu, ale se slovenskými interprety.

Zatímco před rokem 1989 se český posluchač až na výjimky mohl seznámit s literárními a dramatickými texty slovenských autorů téměř výhradně v překladech, v posledních letech se ve vysílání Českého rozhlasu objevuje stále více pořadů v původní jazykové verzi. Většina z nich nachází uplatnění v rámci ojedinělého projektu Dny slovenské kultury, jemuž je věnována pozornost v závěru tohoto příspěvku.

² www.mluveny.panacek.com

³ Radio Projekt 1. 4.–30. 9. 2009. Základní výsledky výzkumu realizovaného pro Sdružení komunikačních a mediálních organizací firmami STEM/MARK a Median, hptt://intranet.cro.cz/binary

Literární slovacika v produkci a vysílání Českého rozhlasu

Mimořádným projektem, soudě podle rozsahu i velkorosé propagační kampaně, bylo uvedení slovenské verze rozhlasové dramatizace románové trilogie anglického spisovatele J. R. R. Tolkiena *Pán prstenů* v roce 2007 na vlnách Českého rozhlasu 2 – Praha. Jedinečnost tohoto projektu spočívá v kombinaci několika faktorů. Ze standardu vybočuje samotný rozsah této rozhlasové dramatizace: osmnáct půlhodinových dílů ji řadí mezi nejrozsáhlejší útvary svého druhu vůbec. Slovenská rozhlasová dramatizace, která je dílem Viliama Klimáčka, je ojedinelá i tím, že zpracovává obsah všech tří Tolkienových knih, kdežto například verze, kterou pořídila britská rozhlasová společnost BBC, těží pouze z některých situací. Další specifikum je určeno dobou vzniku slovenské dramatizace *Pána prstenů*. Je to vůbec první ucelená rozhlasová podoba příběhu ze Středozemě – seriál byl natočen na jaře roku 2000. Impulz k jeho natočení vzešel z dnes již zaniklého soukromého Rádia Twist, v jeho produkci také Slovenský rozhlas seriál natočil. Spolupráce komerčního a veřejnoprávního média není v našich podmínkách běžná, avšak odůvodnily ji neobvyklý rozsah a finanční náročnost projektu. Mimořádnost díla je dána i počtem účinkujících. Zatímco běžná rozhlasová inscenace či dramatizace většinou počítá s komorním obsazením, v *Pánu prstenů* účinkuje šedesát čtyři herců, z nichž mnozí patří ke špičkám slovenského dramatického umění (Marián Labuda, Martin Huba, Ladislav Chudík, Boris Farkaš, Stano Dančiak).

Český rozhlas 2 – Praha vysílal celý osmnáctidílný seriál v pořadu *Domino* určeném mladým posluchačům (od 19. března do 9. dubna vždy od 19.05 hodin). Rozhlasový seriál provázela na české poměry nebývale rozsáhlá propagační kampaň, jejíž součástí byly reklamní plakáty v pražském metru a na lavičkách po celé republice stejně jako speciální webová stránka. Zájemci si na ní mimo jiné mohli poslechnout rozhovory s tvůrci slovenské verze. Vysílání provázela soutěž o ceny. Další specifickou okolností provázející vysílání slovensky mluveného seriálu v Českém rozhlase byl slovníček méně srozumitelných slovenských výrazů a jejich českých ekvivalentů (např. „bútľavá vrba“ – „ztrouchnivělá vrba“). Připravil a před každým dílem seriálu jej uváděl slovenský zpěvák žijící v Česku Miroslav Žbirka.

Dalším výjimečným projektem, který stojí v této souvislosti za pozornost, je čtyřdílný česko-slovenský rozhlasový seriál Magdaleny Wagnerové *Minulost na překážku*,⁴ vysíláný v české premiéře 19. října až 9. listopadu 2003 na stanici Český rozhlas 3 – Vltava („Světová“ premiéra se konala v lednu 2003 ve Slovenském rozhlase.) Tento vůbec první koprodukční česko-slovenský seriál vznikl ve spolupráci dramaturgií obou rozhlasů, hovoří se v něm oběma jazyky, vystupují v něm čeští i slovenští herci. Natáčení proběhlo na Slovensku. Odehrává se ve smíšené česko-slovenské rodině a na pozadí rodinného rozvratu reflektuje postupné rozděl-

⁴ Magdalena Wagnerová: *Minulost na překážku*. Dramatický seriál o rozpadu jednoho manželství a hledání nových vztahů natočený v koprodukci se Slovenským rozhlasem. Dramaturgie Viera Remeňová a Hynek Pekárek. Režie Pavol Gajdoš. Nastudovala Bratislava, 2003.

lování federace. Epická linie je vzhledem k seriálovému žánru až nečekaně deziluzivní: k rozpadu manželství například přispívá vědomí nesouladu mezi slovenským příbuzenstvem manžela a jeho českou manželkou, naopak nová slovenská přítelkyně je v manželově slovenské širší rodině přijata se sympatiemi motivovanými z velké části právě její národností.

2. Profilové osobnosti slovenské literatury vstupující prostřednictvím Českého rozhlasu do českého kulturního kontextu

Nejčastěji se ve vysílání Českého rozhlasu ze slovenských literárních tvůrců objevuje jméno Petra Karvaše, a to navzdory jeho absenci na rozhlasových vlnách v letech 1970–1989. První zápis s jeho jménem pochází z roku 1958 (povídka *Pan Templeton a volby*, čte Josef Červinka). Do roku 1970 následuje pět uvedení jeho rozhlasových her, mezi nimi *Půlnoční mše* (1964)⁵ či hra *Sedm svědků* (1967)⁶ se špičkami českého herectví (mj. Rudolf Hrušínský, Jaroslav Marvan, Jan Třiska, Karel Höger, Dana Medřická). V roce 1970 byl opět v režii Jiřího Horčičky uveden cyklus Karvašových rozhlasových monodramat nebo dialogů pod souhrnným názvem *Rozhovory* s názvy *Seance*, *U soudu*, *Mimořádný talent*, *Na strážnici*, *Nový domov*, *Významné jubileum*.

Po pauze v sedmdesátých a osmdesátých letech se v roce 1989 Karvašovo jméno vrátilo na české rozhlasové vlny v překladu prózy *Neznámý* v profilovém literárním pořadu Českého rozhlasu *Schůzky* s literaturou. V rozmezí let 1991 až 2000 pak následuje dvanáct nově natočených Karvašových dramatických a literárních prací. K nejvýznamnějším patří cyklus *Souboje* sestávající ze sedmi samostatných rozhlasových mikroher.⁷ Režie se ujal opět Karvašův „dvorní režisér“ Jiří Horčička, který k mikrofonu opět pozval nejlepší české herce. Horčička v devadesátých letech režíroval ještě další dvě Karvašovy práce – hru *Dědic* (v hlavní roli Rudolf Hrušínský) a „dramatickou miniaturu“ *Nepřítomnost*. K dalším významným nastudováním Karvašovy tvorby patří hry *Nová tvář* v nastudování plzeňského režiséra Miroslava Buriánka (byla to jediná rozhlasová hra, která se v roce 1992 v plzeňském studiu natáčela)⁸ či pětidílný cyklus nazvaný podle stejnojmenné knihy *V uvozovkách*, který pro cyklus Psáno kurzívou přeložil Emil Charous.

K často uváděným slovenským autorům dále patří Milan Rúfus, Vincent Šikula, Dominik Tatarka.

⁵ Peter Karvaš: *Půlnoční mše*. Překlad Sergej Machonin, režie Vladimír Vozák, nastudovalo Brno, 1964.

⁶ Peter Karvaš: *Sedm svědků*. Překlad Vladimír Reis, dramaturgie Jaroslava Strejčková, režie Jiří Horčička, 1967.

⁷ Peter Karvaš: *Intervence, Nepřítomnost, Výzkum, Pojistka, Návštěvnice, V nemocnici, Dědic*. Překlad Eva Josifková, dramaturgie Jana Weberová, 1991.

⁸ Peter Karvaš: *Nová tvář*. Stereofonní etuda pro dva telefony a poruchu. Přeložil Vladimír Reis, režie Miroslav Buriánek, 1992.

Literární slovacika v produkci a vysílání Českého rozhlasu

Významnou roli v uvádění slovenských tvůrců do českého kontextu mají překladatel Emil Charous, rozhlasoví redaktori Dagmar Oravová, Jana Štroblová, Alena Zemančíková a režisér Vlado Rusko. Se jmény Jany Štroblové a Aleny Zemančíkové je spojeno množství komponovaných literárních pořadů (pásma poezie apod.), Dagmar Oravová systematicky seznamuje české posluchače zejména se slovenskou prózou, a to jak s jejími klasickými hodnotami, tak s novými jmény slovenské literatury prostřednictvím výběru z národní slovenské soutěže Poviedka roku ve vlastních překladech i v originálních verzích. Jako doklad pozornosti, kterou Český rozhlas věnuje slovenské literatuře nejen z „profesionálních“ či „provozních“ důvodů, může pak posloužit překlad prózy Rudolfa Slobody *Láska*, o který se v roce 2005 postaral divadelní režisér J. A. Pitínský.

3. Dny slovenské kultury

Mimořádnou příležitostí, při níž se český posluchač může seznámit s literárními a dramatickými díly i v originální slovenské verzi, nabízí přehlídka slovenského hudebního a slovesného umění pořádaná každoročně počátkem listopadu stanicí Český rozhlas 3 – Vltava. Koncepce této akce prošla od poloviny devadesátých let výraznými změnami. Na počátku stál záměr představit české kulturní veřejnosti slovenskou rozhlasovou dramaturgi výběrem z produkce slovenských rozhlasových studií. Tento projekt byl zaměřen na prezentaci rozhlasové tvorby v autentické podobě převzatých inscenací. Postupně docházelo k rozšiřování koncepce přehlídky, a tím i ke změně názvu akce.

První ročník pod názvem Týden slovenské rozhlasové hry v roce 1996 zahrnoval tři inscenace. První z nich, rozhlasové „minidrama“ Jána Tužinského *Ozvena*,⁹ bylo uvozeno následujícím odhlášením hlasatele: „Mikrohra Jána Tužinského je titulem, kterým zahajujeme na stanici Vltava Týden slovenské rozhlasové hry. Věříme, že posluchači uvítají tuto malou přehlídku slovenské rozhlasové tvorby za poslední dva roky i setkání s herci, kteří jsou pro nás stále ještě důvěrně známí.“

O rok později nesla přehlídka název Slovenské dny a trojice rozhlasových her zahrnovala mj. rozhlasovou dramatickou miniaturu Viliama Klimáčka *Vytetovaná žena*. V roce 1998 se po vzoru přehlídek kulturních hodnot řady evropských zemí, pořádaných Českým rozhlasem, objevil název Dny slovenské kultury. V ohlášení hry Jany Melichárkové *Malá kniha Rúth* 7. 11. 1998 zaznělo: „Redakce rozhlasových her obou rozhlasů – Českého a Slovenského – připravují takovouto malou přehlídku už potřetí. Navazujeme tak na dlouholetý kontext, ve kterém se obě rozhlasové dramaturgie rozvíjely. Přesvědčili jsme se v minulých ročnících, že i naši posluchači si rádi poslechnou slovenštinu a slovenské herce, ty mladší, které známe méně, i ty, kteří jsou pro nás stále důvěrně známí – tak, jak je tomu v této hře.“

⁹ Ján Tužinský: *Ozvena*. Rozhlasové minidrama. Režie Peter Jezný. Bratislava 1993, v rámci Týdne slovenské rozhlasové hry vys. Český rozhlas 3 – Vltava 4. 11. 1996.

Akcent byl v obou citovaných ohlášeních položen na vědomí „důvěrné známosti“ jako na samozřejmou hodnotu, s níž je koncepce přehlídky nedílně spjata.

Dramaturgie přehlídky byla vedena snahou představit českému posluchači aktuální trendy slovenské rozhlasové dramatiky. Proto se ve vysílání objevilo například rozhlasové monodrama *Morfeus z podsvětí*, debut Ladislava Hanuse, profesí sociologa, jenž reprezentoval Slovenský rozhlas na nejdůležitější světové soutěži rozhlasových her Prix Italia.

Dny slovenské kultury se během uplynulých let staly pravidelnou součástí vysílacího schématu stanice Vltava. Jejich součástí je přehlídka slovenské rozhlasové dramatiky a dokumentaristiky, ale záběr akce je mnohem širší. V roce 2009 například Dny slovenské kultury (2.–8. 11. 2009) přinesly 26 hodin věnovaných slovenské hudbě, literatuře a dramatice, což představuje více než sedminu celkového objemu nepřetržitého vysílání stanice. Kromě hudebních pořadů věnovaných slovenským interpretům a skladatelům zazněla například desetidílná četba na pokračování z románu Rudolfa Slobody *Rubato* v překladu Terezy Boučkové, třídílná četba z esejů Etely Farkašové z knihy *Etudy o bolesti a jiné eseje* v českém překladu a interpretaci Dagmar Oravové.

Vedle textů v českém překladu bylo do přehlídky slovenské kultury zařazeno také téměř osm hodin literárních a dramatických textů v autentické slovenské zvukové podobě: pětidílná četba z prózy Ivana Kadlečíka *Kontakty*, hra Pavla Rankova *Doba, v ktorej žijeme*, povídka Braňo Hochela *Prípady pani Katky*, výběr archivních nahrávek dokumentujících vývoj česko-slovenských vztahů v oblasti jazyka (*Ako sa bude hovoriť za 50 rokov?*), hudebně-poetický cyklus básníka Erika Ondrejčky *Päť dokonalostí*, který vznikl při příležitosti výstavy výtvarníka Fera Guldana v National Bohemia Hall na Manhattanu, a dvouhodinový komponovaný pořad *Fenomém Outsider* – trojpotrét Ivana Kadlečíka, Stanislava Rakúse a Pavla Viličovského.

Největší prostor dostalo desetidílné vzpomínkové vyprávění filmového kritika a publicisty Pavla Branka v autorově interpretaci. Pavel Branko se k českému posluchači vrací opakovaně, a to z důvodů, které objasnila rozhlasová redaktorka Alena Zemančíková v roce 2008: „Ve svých textech Branko studuje s humorem a citlivostí pro globalizační trendy v jazyce současnou slovenštinu v médiích a literatuře. Autor sleduje nejen vliv angličtiny, ale i češtiny na slovenštinu. Četba těchto vtipných textů je připomínkou někdejší společné znalosti obou jazyků ve státě jménem Československo, ale také – bohužel – míry jazykového odcizení a naší postupné ztráty smyslu pro svébytnost slovenštiny a její bohaté, expresivní slovní zásoby.“¹⁰ Pavel Branko již například pro Dny slovenské kultury v roce 2008 připravil pětidílný cyklus jazykovědných esejů o moderní slovenštině *Úklady jazyka čiže Slovgličtina*.

¹⁰ Z textu Aleny Zemančíkové. Týdeník Rozhlas, r. 18, 2008, č. 45, s. 10

Literární slovacika v produkci a vysílání Českého rozhlasu

Dramaturgie Dnů slovenské kultury se snaží přicházet s novými prvky, jimiž by motivovala zájem slovenské strany o spolupráci i pozornost českých posluchačů. Například v rámci Dnů slovenské kultury 2005 byla české veřejnosti představena trojice her, uvedených s úspěchem na 19. festivalu původní slovenské rozhlasové hry v Bojnících. Šlo o debut Ivici Ruttkayové *Dievča na telefón*, hru Stanislava Prochotského o posledních chvílích Stephana Zweiga *Posledný z posledných* a o hru Pauly Sabolové-Jelínkové *Pohľad do hmly*, která získala na festivalu v Bojnících hlavní cenu.

Závěr

Na limity přežívajícího klišé o vzdalování obou národních kultur poukazuje i koncepce tradiční rozhlasové soutěžní přehlídky Prix Bohemia Radio, kterou pořádá Český rozhlas. Soutěž je deklarována jako mezinárodní, avšak do této klauzule není zahrnuta účast slovenských tvůrců. Ta je posuzována v rámci kategorií, které pro mezinárodní účast vypsány nejsou. V roce 2009 tak získal Slovenský rozhlas hlavní cenu Prix Bohemia Radio v tzv. národní kategorii věnované reflexi Evropské unie (pořad *Babylon*, autorka Tatiana Linetová). Ve stejné kategorii získal Slovenský rozhlas i čestné uznání (pořad *Crouy*, autorka Andrea Feciková). Další ceny v této kategorii nebyly uděleny. Podobná situace se v posledních letech objevuje pravidelně a čeští rozhlasoví tvůrci tento model nechápou jako nesystémový, naopak považují pravidelnou účast slovenských tvůrců v domácí soutěži za obohacení metod, forem i přístupů k rozhlasové tvorbě.

Prezentace slovenských literárních a dramatických textů ve vysílání Českého rozhlasu nabývá kvalitativně nové dimenze uváděním stále většího množství pořadů v originální verzi. Otázka zní: Lze tuto tendenci označit za částečnou korekci výše naznačených tvrzení, anebo za anticipaci budoucích procesů celospolečenského dosahu, anebo jde o pouhou odchylku z pravidla, způsobenou veřejnoprávním charakterem Českého rozhlasu, a tedy nedostatečnou reprezentativní hodnotou sledovaného souboru? Na tyto otázky mohou přinést odpověď například další slovakistické konference pořádané Centrem filologicko-areálových studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

